

Вершиною інтеграції ключових смислів вважаємо афоризми, що стосуються духовності людини, пошуку нею своєї «дороги до храму»: «Служити народові – то служити Богові». Читаючи Біблію (у перекладі І. Огієнка), ми не лише долучаємося до вищих духовних цінностей, самовизначаємося морально, а й реально відчуваємо красу, вишуканість та багатство рідної української мови.

Очевидно, саме інтеграція такого високого гатунку придає афоризмам глибини, віри, додає розуміння її глибинних значень, які кожна людина може «розкодувати», лише осмислюючи їх у контексті власного життєвого простору, актуальних проблем, пов'язаних із «закладеною» автором позицією.

Список використаних джерел:

1. Митрополит Іларіон. Філософські Містерії. Твори / Іларіон. – Вінніпег, 1957. – Т. I. – 336 с.
2. Огієнкові афоризми і сентенції / упорядкування, вступна стаття і покажч. Зіновія Тіменика. – Львів, 1996. – 91с.
3. Болтівець С. Огієнко І. : мова як вираження національної психіки, душі й свідомості народу / С. Болтівець // Дивослово. – 1994. – №7.
4. Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>
5. Режим доступу: <http://kaleo.org.ua/tag>
6. Режим доступу: <http://aphorism.org.ua/>
7. Режим доступу: <http://letter.com.ua/aphorism>

The article concerns the problem of researching opportunities to use aphorisms of Ivan Ogienko in optimizing the educational process in schools, universities, focusing on person centred education standards.

Key words and word-combinations: aphorism, person centred education, the concept of education, life values.

Отримано: 30.04.2013 р.

УДК 82.09:821.161.2(Гай-Головка)

Н. С. Швець

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

ЕПІСТОЛЯРІЙ ОЛЕКСИ ГАЙ-ГОЛОВКА ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ЙОГО ІДЕЙНИХ ТА ХУДОЖНІХ ПОГЛЯДІВ

У статті на теоретичній та джерельній основі з'ясовано епістолярій українського діаспорного письменника Олексі Гай-Головка (1910-2006). Доведено, що ідейно-художні погляди літератора в листах змодельовано під кутом зору його сформованого світобачення, світогляду; проілюстрований з архівних джерел епістолярій наочно переконує в тому, що листи репрезентують науковий інтерес не лише як матеріал для вивчення біографії, але і як оригінальний чинник, в якому відображена вся багатогранність духовного життя письменника.

Ключові слова і словосполучення: лист, епістолярна спадщина, діалог, еміграційна література, національні мотиви, світогляд.

Упродовж минулого століття епістолярний спадок української літератури поповнився іменами М. Коцюбинського, М. Рильського, В. Винниченка, Лесі Українки, П. Тичини, М. Драй-Хмари, М. Бажана, Б. Антоненка-Давидовича,

І. Багряного, У. Самчука, О. Довженка, О. Гончара, В. Стуса, В. Симоненка, В. Барки, І. Світличного, Ю. Шевельова та інших. Їхній внесок у розвиток епістолярної традиції уможливило розширити тематично-динамічний обшир письменницького епістолярію. Останній вбирає в себе безліч фактів літературного, біографічного, суспільно-історичного, культурологічного, психологічного значення, а відтак письменницький лист набирає характеру епохального документу. Епістолярій діаспорного письменника Олекси Гай-Головка ще ніким не досліджено. Отже, мета статті розкрити через епістолярну комунікативно-розповідну стратегію образ автора, формування його ідейних та художніх поглядів.

Письменник листовний зв'язок підтримував з широким колом культурних діячів. Серед його адресатів літературознавці І. Огієнко, Ю. Шевельов, Яр Славутич, В. Жила, П. Сорока, В. Мацько, письменники У. Самчук, Ю. Стефаник, І. Манило, С. Фостун, В. Русацький (Гевеленко), Світлана Кузьменко (Грибінська), Р. Доценко, Л. ЧервATENенко та інші. Таке листування Михайлина Коцюбинська називає неопцінним: «В історії української культури епістолярний вид висловлювання мав особливе значення з огляду на характер її розвитку, на колоніальне й напівколоніальне минуле України, на мовні й інші заборони, брак умов для вільного обміну думками. В листах українських діячів порушувалася надзвичайно широкий спектр суспільно-політичних проблем (подекуди витісняючи на задній план моменти особистості), адже бракувало трибуни для висловлення і вільного обговорення їх. /.../ Справді, в умовах «нашої – не своєї землі» листи українських діячів, які збереглися (а, на щастя, збереглося чимало, більше, ніж можна було б сподіватися), неопціненні. Як свідчення епохи і як живий, нічим не спотворений голос автора. В них знаходимо поміж іншим те, що не могло бути висловлене, не могло бути зафіксоване інакше, крім як у листі» [3, с. 18-19].

Художні погляди письменника увиразнюються в діалозі на відстані. Скажімо, поет і літературознавець Яр Славутич радить адресатові писати назви періодичних видань без лапок. З ним не погоджується адресант, підсилюючи свої аргументи працею Івана Огієнка у листі від 18 червня 1974 року: «Ви радите, щоб назви часописів подавати без лапок, як ось: «Я маю Український голос, а вона не має». Так лише роблять англійці й англізатори. Загляньте в київські академічні видання, а тут – у працю мітрополита Іларіона «Наша літературна мова». У цій праці назви «Наша Культура» й «Віра й Культура» Іларіон подав у лапках і друге слово написав з великої літери (стор. 340 і 342). Я думаю, що Ви ще не перевершили Іларіона щодо мови, а тому не закинете йому англізаторства» [4, стр. 100. – Арк. 1-2; нижче посилатимемося на номер справи й аркуші цього ж джерела]. А далі письменник наче підсумовує висловлене, що «цією мовою я написав, крім поезій, п'ять книг прози, і про неї, мою мову, досить виразно написали Маланюк, Державін, Шерех, Сварог, Іларіон, Андрусішин, Мулик-Луцик і інші» [стр. 100, арк. 9].

Писавши твір, автор водночас художньо втілює в ньому «імпліцитну версію самого себе» (У. Бут). Письменника цікавить передусім внутрішнє буття людини, духовна сутність особистості. Розуміння людини надбудемо в Г. Сковороди, який розглядав природну, гармонійну людину з її подвійною натурою: видимою, матеріальною, і невидимою, духовною, первинною основою всього сущого на землі. Однак письменник в листі до Ю. Стефаника 26 січня 1983 року зосереджує увагу на «викривленій особистості» з її трагедією роздвоєння душі, акцентуючи на проблемі духовної нерівноваженості, несправедливості, що межує зі злом: «Смоліч у своїй книжці, а Тарас Мигаль у львівському журналі «Жовтень» визвірилися на мене, що я ніколи не був письменником, хоч вони дуже добре знали, що я був членом Спілки письменників

України, і перед 1937 роком (тобто перед 27 роком мого життя) видав у Харкові й Києві три книжки». При цьому автор листа дякує «Всевишньому, що плоди моєї творчої праці почувають себе добре в руках моїх вдячних читачів. Більше нічого непотрібно мені» [спр.103, арк.3-4].

В особі сина В. Стефаніка Юрія Васильовича О. Гай-Головка знайшов одностудця. Так, 9 березня 1968 року Ю. Стефанік писав до колеги по перу про пістдесятницький рух в Україні, про те, яке емоційне враження справили на нього праці тепер уже Героїв України В. Чорновола та І. Дзюби: «Я саме прочитав (недосипаючи) книжку В. Чорновола «Лихо з розуму» і VII розділ великої книги І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація», що її перевезено на Захід і яка, до речі, появиться незабаром в одному французькому видавництві в Парижі. Читав я ці матеріали, і сльози котилися мені по обличчю, бо ж виходить, що «довершилась Україні кривда стара»... Плакав я з великого подиву до молодих богатирів України, розумних, як боги, і відважних, як Прометей» [спр.197, арк.3]. Коли 15 березня 1981 року в Львові помер Семен Стефанік (1904-1981; був заступником голови Ради Міністрів Української РСР, головою Львівського облвиконкому (1954-69), директором літературного музею Івана Франка) і про це довідався Олекса Гай-Головка, то Юрію висловив свої співчуття, той у листі 22 квітня 1981 року писав: «Дуже дякую Вам за вислови співчуття з приводу смерті мого любого брата Семена» [спр.100, арк.26].

Ю. Стефанік (1909-1985), як літературний критик, дає й свою оцінку творам О. Гай-Головка. В листі до поета від 24 січня 1969 року він завважує: «Одержав нове число «Нових днів», а в них твої поезії. Поезії прегарні, міцні, цілком дозрілі, а ще до того і дуже шпестичні» [спр.197, арк.4]. Він ніби підтвердив думку Є. Маланюка, який 23 грудня 1943 року в газеті «Краківські вісті» про поезію Гай-Головка висловився так: «Коли перейдемо до представника «другої» (а треба третьої. – *Н.Ш.*) еміграції – О. Гай-Головка («Сурмач», 1942), то відразу ж бачимо, що маємо діло з людиною в літературі іспитованою, у якій годі дощукуватись якихось технічних прогрівів чи виразніших слідів учнівської незграбності» [спр.164, арк.83]. Юрій Стефанік, ознайомившись із працею «Смертельною дорогою», 9 червня 1983 року дає високу оцінку творчому хисту побратима: «Дякуємо тобі за прегарне видання, – II том твоєї книги «Смертельною дорогою». Це і спогади, і літературний твір водночас – великий хрест на величезній могилі наших братів і сестер, які безневинно тяжкою смертю загинули в 1933 році. Думаю, що колись Україна поклониться тобі за цю книжку» [спр.100, арк.37]. Автор цей твір подарував й Президенту США Рональду Рейгану, який не залишився байдужим, надіслав Гай-Головку стислу, але об'єктивну оцінку його художній практиці: «Дякую за Ваші вдумливі, цікаві спогади. Я оцінюю вашу доброту виразом дружби, пошани. З найкращими побажаннями Рональд Рейган» [спр.183, арк.1]. Як бачимо, лист є документом епохи, різновидом документальної, зокрема мемуарної, літератури. Розглядаючи жанрову специфіку письменницького епістолярію, О. Галич розмірковує: «Найпростішою жанровою формою сучасної мемуаристики є лист. Мабуть, тому, що лист частіше за все є автобіографічним (за винятком ділових листів), також у ньому відображена дійсність разом з власним світобаченням автора, оцінка політичної, економічної та духовної ситуації в країні тощо. Він розповідає про певні події, пов'язані з життям автора, регіону, де він мешкає, країни в цілому» [2, с.40]. Суголосною О. Галичу є думка Уласа Самчука, який 12 лютого 1951 року в листі до Гай-Головка писав: «Вашу «Боротьбу з дияволом» (йдеться про «Поєдинок з дияволом». – *Н.Ш.*) пережив до половини, а далі саме на ці-

кавому місці Ви змусили мене чекати. І я терпеливо чекав і чекаю, але при першій нагоді терпеливо переживатиму далі. Далєбі, Ви то добре зробили без мудростовання від лукавого, хоча і мали діло з лукавим. Дякую Вам за ту книжку, вона доповнює напу мемуаристику вартісними документами» [спр.185, арк.3].

У листах до О. Гай-Головка прочитується специфіка праці автора над художніми текстами, розкривається творча лабораторія миття. Таке надібемо в листах Володимира Русальського (Гевеленка, 1911–1957). Він у листі від 25 листопада 1985 року писав до О. Гай-Головка: «Якої ти думки про новели О. Смотрича? Як на мене, він добре володіє матеріалом, добрі, хоч надокучливо-часті, діалоги, часом дає цікаві картинки з буденного життя, а часом – явні дурниці кримінально-вуркаганського характеру першого гатунку. Але здібна холера! Твій і мій конкурент. Власне, мене тільки радує, що вони є ті конкуренти...» [спр.184, арк.22]. Якою була реакція Гай-Головка, нам невідомо, бо архіви В. Русальського залишилися в далекій Австралії, якщо не зникли зовсім. У цьому ж листі В. Русальський скаржиться, що не може надрукувати своїх творів, бо «немає жодної перспективи. Щоб видати мені тут книжку, треба було б продати хату. Що робити? Набридо.

Тут одна бабуся (поетка Г. Чорнобицька) збілділа і змерзла від того, що не може дістати Рильського. Тут дуже мало української літератури». В іншому листі від 13 січня 1957 року письменник-емігрант з відомих причин зазначає: «Я створив так мало, що через все те можна легко переппонунти. Кількісно – за плечима одна-однісінька книжка... Я не належу до тих, що можуть писати при будь-яких обставинах і легко. Мені кожна річ коштує багато поту і нервів. А наслідки?» [спр.184, арк.26]. Насправді письменник занижував свої здібності, бо він на той час був автором чотирьох збірок новел та оповідань «Місячні ночі» (1945), «Сонячні дзвони» (1946), «Сміх Іскаріота» (1947), «Після облоги міста» (1951).

Автобіографія як особливий вид дискурсу порушує кілька історико-філософських проблематик. Лінгвістична спрямованість даного тезису зумовлена гуманістичною сутністю українського суспільства, що надає можливість концептуально простежити традиційність літературознавчих канонів. Т. Гундорова закрентовує на патріархальній сутності української літературної спадщини, яка є яскравим відображенням чоловічих прагнень та поглядів у системі ціннісної орієнтації суспільства. Письменницьке «Я» є не випадковим. Воно зумовлено відповіддо на питання, що його поставив час, а також діалогом на відстані. У листі до В. Жили на підбадьорвання й пропозицію далі працювати в творчому ключі майже 90-літній О. Гай-Головка 5 серпня 1998 року відповідає, що «при теперішньому стані здоров'я (після операції з відкритим серцем і «ремонт» артерії, що живить кров'ю мозок) я нічого не «втну». П'ятнадцять або десять років тому втяв би, а тепер – ні. Крім того, починаю поволи втрачати пам'ять, особливо до наших рідних слів» [спр.70, арк.19]. А в листі до Л. Череватенка від 17 квітня 1996 року еміграційний письменник висловлює своє негативне ставлення до модерністів, які «розпанahalися» й далі ще дужче «розпанahalатся» і ще дужче нахабність т.з. модерналісти. Вони порозсідалися по верхах в Америці й Канаді, а тепер пролізли в Україну...». В іншому листі зазначає: «Я трохи трощив їх у канадській українській пресі і нажив несамовитих ворогів» [спр.110, арк.8-10]. Очевидно, автор жив минулим і не знав, що життя не стоїть на місці, що література ХХІ століття у стилістичній оболонці не може бути такою, як сто років тому.

Зрозуміло, процес формування основ ідейного світогляду, його морально-ціннісних підвалів розпочався ще в дитячі роки і першим поштовхом до цього стали твори Тараса Шевченка, в яких яскраво, зворушливо, повчально зо-

бражено життя простих українців, їхні подвиги, героїчна боротьба за скасування кріпосного права, страждання за правду – все це діяло на душу вражаюче. Перші ознаки зацікавлення політикою, ідеологічними доктринами, що завжди були рупійними силами суспільно-історичного розвитку, з'яляються у Гай-Головка доволі рано, ще в період його навчання. Посприяв розвитку цього зацікавлення його навчитель, поет-байкар Микита Годованець.

Тому не випадково в листі від 15 листопада 1996 року до Р. Доценка зримо постають автобіографічні національні мотиви: «З дитинства й досі борюся за українську Україну. За неї тричі був ув'язнений із смертельною карою у Львівській в'язниці і під час вполонання мене в Інсбруку (в Тіролі) московсько-комуністичними лодоловами. Після нацистської смеральної торми (визволили, бо поручився за мене перед німцями митрополит Шенгітський і голова міста Львова др. Полянський)...німецька поліція направила мене під конвоєм до Берліна на мунстру, а звідти – кореспондентом до Галицької, пізніше І-ї Української дивізії. Відмовлятися я не мав права, бо це була війна...

А Іван Багряний праведник, дуже возвеличений тепер в Україні. Я знав його дуже добре (жили ж в одному переселеному таборі), але я не возвеличую його. По-перше, за те, що в советський час війни у Львові він використав для своєї безпеки галичан (переважно бандерівців), а потім дуже грубо кинув їх, організувавши власну ліву партію і нею розбив еміграцію на дві половини – галичан і наддніпрянців. Але це справа історії – вона скаже своє слово» [спр.68, арк.13-14]. В іншому листі до Р. Доценка письменник пише про свою творчу працю на емігрантських шляхах і роздоріжжях: «П'єса «Нервові вузли», романи «Гріх», «Чи прокинешся вранці». Усі вони створені в Німеччині (в Новому Ульмі й Авсбурзі), а потім перевезені до Лондона (Англія), а звідти 1949 року до Канади. Усе знаходилося в незакінченому вигляді. Лише «Поєдинок з дияволом», що його почав писати 1947 року в Авсбурзі, закінчив у Вінніпезі й видав обидва томи 1950 року» [спр.68, арк.9]. Двосторонній контакт вимагає опосередкованості, що здійснюється в межах спроби взаєморозуміння, співставлення морально-етичних та світоглядних позицій. Відповідаючи на лист Л. Череватенка про життя-буття еміграційних письменників повоевної доби, Гай-Головко скрушно зазначає, що «доля майже всіх тодішніх представників наймолодшої письменницької генерації, до якої належали, крім Ситника, П. Карпенко-Криниця, байкар І. Манило, поети Рань, Л. Лиман і ін. Літературні «поетично-критичні» барди не тільки зігнорували цих поетів, а почали твердити в пресі, що їхні твори далекі від справжньої поезії. Поети Олекса Рань і Леонід Лиман непроглядно зникли» [спр.110, арк.7].

Ідейно-естетичні погляди письменник викладає 3 серпня 1996 року в розлогому листі до Л. Череватенка, тут він подає й образ поета Олега Ольжича, власне бачення національної боротьби за незалежність України: «Мельниківці ввійшли у Львів, здебільшого як перекладачі в німецькій армії і поліції (один такий перекладач-українець врятував мене у тюрмі від смерті).

Ольжич, керівник мельниківської похідної групи, проходив зі своїми однодумцями так само підпільно, як і я з моїми колегами й бандерівською групою.

Ішли окремо й швидко, хто швидше дійде до Києва й проголосить українську державність. Отож, зустрівши Ольжича, мав десь цілу годину з ним розмову.

Звичайно, Ольжич був не тільки членом ОУНМ, а й одним із заступників Мельника, а Стефаник, Позичапюк і я не були членами ОУНБ (не склали присяги), а тільки співпрацювали з цією організацією, бо це були надзвичайно свідомі молоді хлопці, які йшли на смерть за Україну, як на весілля.

Ольжич був вище середнього зросту, худорлявий, з поголеним обличчям і, здається мені, русявий. Добре освічений і розумний. Говорили ми не про літературу, а про політику. Він переконував мене, що тільки ОУНм справжня ОУН, а не ОУНб, і тільки вона проголосить українську державність і очолить уряд.

Зрештою Стефаник, Позичанок і я були редакційною колегією, яка за німців підпільно видавала у Фастові газету «За самостійну Україну». Нас у Фастові схопили гестапівці (німецька секретна поліція) і відразу відвезли до Львова, до смертної тюрми... Ольжича між нами не було. Його схопили гестапівці перед нами або після нас» [спр.110, арк.10]. Отже, як стверджував М. Бахтін, реальна особа «живе своїм біографічним життям», моментом етичної події, соціального буття – автора-творця чи учасника естетичної діяльності [1, с.403].

За підписом секретаря СПУ І. Драча О. Гай-Головка запрошено на Шевченківське літературно-мистецьке свято, що проходило в Києві й Вінниці одночасно. Письменник з вдячністю прийняв запрошення і 17-22 травня 1992 року брав участь у святковому дійстві. Тоді ж подав заяву про поновлення його в Спілці письменників України.

З вищевикладеного можна зробити певні висновки:

- 1) лист завжди чітко адресований й спонукає до діалогу;
- 2) комунікативна, фактологічна спрямованість епістолярної автобіографії Олекси Гай-Головка стає чітко образною, інформаційно насиченою, емоційно переконливою;
- 3) епістолярій стає суспільно значимим, доступним після публікації для широкого кола читачів;
- 4) ідейно-художні погляди письменника в листах змодельовано під кутом зору його сформованого світобачення, світогляду;
- 5) наведені вище ілюстрації епістолярію наочно переконують в тому, що листи репрезентують науковий інтерес не лише як матеріал для вивчення біографії, але і як оригінальний чинник, в якому відображена вся багатогранність духовного життя письменника, особливості індивідуального мислення.

Список використаних джерел:

1. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики / М. Бахтин // Бахтин М. Исследования разных лет. – М. : Худож. литература, 1975. – 504 с.
2. Галич О.А. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи : монографія / О.А. Галич. – Луганськ : Знання, 2001. – 246 с.
3. Котюбинська М.Х. Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість / М.Х. Котюбинська. – К. : Дух і літера, 2009. – 584 с.
4. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, ф.1352, оп.1, спр.9, арк. 1.

The article deals with the theoretical basis and the source found of correspondence of Ukrainian diaspora writer Oleksa Hay-Holovko (1910-2006). It is proved that the writer's ideological and artistic views are the results of his mature outlook. Analyzed epistolary heritage ascertains that letters represent scientific interest not only as the material for biography studies, but as the unique factor which reflects the diversity of the writer's inner life.

Key words and word-combinations: letter, epistolary heritage, dialogue, immigration literature, national motives, outlook.

Отримано: 20.08.2013 р.